

IV. DİN ŞÛRASI

**TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ
12 - 16 Ekim 2009 Ankara**

ANKARA - 2009

FARKLI İNANÇ GRUPLARI FARKLI DİN ANLAYIŞLARI VE DİN EĞİTİMİ

Sönmez KUTLU*

Türkiye’de din eğitim ve öğretimi, son yıllarda dini, hukûkî, toplumsal ve siyasi boyutlarıyla pek çok bilimsel toplantı, çalıştay veya sempozyumun konusu olmaya devam etmektedir. Hatta İlköğretim ve Ortaöğretimde din kültürü ve ahlak bilgisi dersi etrafındaki tartışmalar, ulusal olmaktan çıkıp uluslar arası bir boyut kazanmıştır. Toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren bu sorunun çözümü konusunda, din eğitim ve öğretiminin bütünüyle kaldırılmasından tutun Zorunlu Din Kültür ve Ahlak Bilgisi dersinin çoğulcu din eğitimine uygun hale getirilmesi veya bu dersin kaldırılarak yerine “isteğe bağlı seçmeli ders” konulması ya da zorunluluk devam etmekle birlikte isteğe bağlı din eğitiminin yürürlüğe konulmasına varıncaya kadar farklı modeller önerilmektedir. Ancak Türkiye’de din eğitim ve öğretimi sorunu, din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin kaldırılıp isteğe bağlı din dersi/derslerinin devreye sokulmasıyla çözülebilecek kadar basit bir sorun değildir. Bu sorun toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren oldukça karmaşık bir sorundur. Bunun çözümü için atılacak her adım, özgürlükler alanının genişletilmesi anlamına gelmektedir. İlk bakışta gayet masum ve sorunları çözecek gibi görünse de, gerek teorik gerekse uygulamada durum farklıdır. Biz burada “din kültürü ve ahlak bilgisi” öğretiminin “çoğulcu din öğretimi” ve “isteğe bağlı din dersi” yaklaşımını aşağıdaki sorunlar çerçevesinde analiz etmek istiyoruz. : Bütün dinlerin “çoğulcu din öğretimi” yaklaşımıyla din derslerinde verilmesi, Türkiye’de toplumsal bir ihtiyaç mıdır? Çoğulcu din eğitim veya öğretimi yaklaşımı benimsendiğinde mağduriyetler artacak mıdır, azalacak mıdır? Laik eğitim sisteminde İslam içi gruplara yönelik devlet

* Prof. Dr., Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

okullarında çoğulcu din öğretimi mümkün müdür? Değilse önünde ne tür engeller bulunmaktadır? Türkiye’de dini-toplumsal yapılar, birbirlerinden ayrılabilir kadar itikadî ve amelî farklılıklar içermekte midir? Bu farklılıklar din farklılığı mı yoksa dinle ilgili anlayış farklılıkları mıdır? İslam içi mezhep veya tarikatların tüzel kişilikleri, örgütlenmiş yapıları ve temsil makamları var mıdır? Günümüzdeki siyasal örgütlenmeler veya çağdaş dinî cemaatler, din eğitim ve öğretiminde bir mezhep veya meşrebi temsil eden tüzel kişilikler olarak görülebilir mi? Doktrin merkezli bir din eğitimi modeli uygulandığında, mezhep, tarikat ve cemaatlerden bağımsız bir tarihsel gerçekliğe sahip olan İslam ve diğer dinlerle ilgili bilgi veya kültür nasıl verilecektir?

Din eğitim veya öğretimi vermekte olan ülkelerin programları incelendiğinde, çoğulculuğun iki şekilde yansıdığı görülmektedir:

a) Geleneksel çoğulculuk: Çok dinli ve çok kültürlü toplumlar da çoğunluk dışındakilerin inandıkları dinlerin de din eğitimi içerisinde yer alması demektir.

b) Modern çoğulculuk: Bir toplumun inandığı dinin içerisindeki yorum farklılıklarının din eğitiminde dikkate alınması demektir.

Çok kültürlü ve çok dinli toplumlarda, birbirine karşı hoşgörü ve saygıyı güçlendirmek amacıyla uygulanmaktadır. Böyle düşünüldüğü takdirde Türk toplumu, İslam dinine mensup olması sebebiyle çok kültürlü ve çok dinli bir toplum değildir. Hristiyan ve Yahudi dinine inananlar, toplumumuz içerisinde belli bir orandadır ve belli şehirlerde yaşamaktadır. Her sınıfta bu din mensupları bulunmadığından “çoğulcu din öğretimine” toplumsal açıdan ihtiyaç yoktur. Diğer taraftan çoğulcu toplumlarda, dinler öğretime konu edinildiğinde, dinden öğrenme, mukayeseli dinler tarihi veya din araştırmaları yaklaşımı ve benzeri yollarla verilmekte ise de, en itibar göreni Fenomenolojik yaklaşımdır. Örneğin dua veya kurban, dini bir fenomen olarak kabul edilir ve sınıftaki farklı din mensupları, kendi dinlerindeki dua ve kurban tecrübelerini sınıfa taşıyarak farklı tezahürleri paylaşırlar. Bu durumda dinlerin karşılaştırılmasına imkan tanınmakta, ancak inanç ve uygulamalarına yönelik eleştirel yaklaşım ihmal edilmektedir. Böylece birbirinin dinlerine ve uygulamalarına hoşgörü ve saygılı davranmayı öğrenmektedirler. Toplumsal yapımız, çok dinli ve kültürlü olmadığından böyle bir çoğulculuğun sınıf ortamına yansıtılması imkansızdır. Gayr-i Müslimlerin din derslerinden muaf tutulması ve din eğitimini kendi istekleri doğrultusunda vermeleri de birlikte din kültürü verme imkanını ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda farklı dinler hakkında bilgilendirme seçeneği gündeme gelmektedir. Bu sebeple İlköğretim

ve Ortaöğretimde, sınıflarda mensupları olmadıkça geleneksel çoğulculuğun din öğretimine yansması toplumsal açıdan bir ihtiyaç değildir. Bu durum Hristiyanlık ve Yahudilik başta olmak üzere bütün dinler hakkında ortalama bir bilginin verilmesine engel oluşturmaz. Tersine ülkemizde ve dışarıda mensupları bulunan dinlerin, genel hatlarıyla öğretilmesi toplumsal bir ihtiyaçtır. Böyle bir eğitim ülkemizde birlikte yaşama kültürümüzün daha da güçlenmesine ve diğer inanç gruplarına karşı hoşgörü ve saygının artmasına katkıda bulunacaktır.

Bir toplumun inandığı dinin içerisindeki yorum farklılıklarının din eğitiminde dikkate alınması anlamındaki modern çoğulculuğa gelince, din öğretiminin daha başarılı olması açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Zaten kendi toplumsal gerçekliğimiz, İslam içi mezhep ve oluşumların öğretilmesini zorunlu kılmaktadır. Şu anda uygulanmakta olan din kültürü ve ahlak bilgisi programları böyle bir ihtiyacı belli ölçüde karşılamaktadır. Ancak İslam'ın mevcut mezhep, tarikat ve dini cemaatlerden bağımsız bir gerçekliği bulunduğunu unutmamak gerekir. Mezhep, tarikat ve dini cemaat gibi İslam kaynaklı yorumların, onlara mensup kişilere aynı sınıf ortamında fenomenolojik, karşılaştırma veya doktrinler arası yöntemlerden birisine bağlı kalarak çoğulcu bir yaklaşımla öğretilmesi, İslam'ın bu gruplardan bağımsız ve onların din anlayışlarının varlık sebebi olan inanç, ibadet ve ahlak anlayışına yer verilmesiyle mümkündür. Çünkü toplumumuzda taraftar bulan din anlayışları, her konuda değil, sadece belli alanlarda çözüm önerileri bulunmaktadır. Dolayısıyla bütün öğrenme alanlarının fenomenolojik yaklaşımla verilmesi güçlüğüyle karşı karşıyayız. Yani inanç konusunda itikadi mezheplerin; fikhî konularda ameli mezheplerin; ahlak alanında ise tasavvufi oluşumların yorumları vardır. Bir öğrenme alanında dinî bir oluşumun fikrine, kendi sisteminde o konuda önemli görüşleri varsa yer verilebilir. Örneğin abdest alırken çıplak ayağa mesh edilip edilmemesi konusu verilirken fikhî mezheplerin, yani Caferilik, Hanefilik ve Şafililiğin görüşleri karşılaştırmalı olarak veya mezhepler arası yöntemle verilebilir. Burada Mutezile, Maturîdilik veya Eşariliği gibi itikadi konularda görüş ileri süren mezhepleri veya ahlaki alanda görüş ileri süren Nakşibendilik, Kadiriye, Bektaşilik ve diğer oluşumları işin içine katarak bu konuyu işlemek mümkün değildir. Bu sebeple Alevilik-Bektaşilik, tasavvufi bir oluşum olarak Batınî ve ahlakî yorumlar içerisinde çoğulculuğa konu edinilebilir. Fıkıhî ve İtikadî bir mezhep olmadığı için ve Tevhid, nübüvvet ve ahiret alanlarda diğerlerinde farklı görüşü bulunmadığı için bu konuların ele alındığı öğrenme alanlarında çoğulculuğun öznesi veya nesnesi değildir. Bu Alevilik-Bektaşiliğin fikri yapısıyla ilgili bir durumdur. Yoksa çoğulculuk ve eleştirel bir yöntemin devreye sokul-

mamasından kaynaklanmamaktadır. İslam içi dini oluşumların ve fikrî yapıların ilham kaynağı İslam olduğundan, çoğulculuğa zemin hazırlamak için İslam'ın öğretilmesi son derece önemlidir. İslam'ın tevhit inancını bir kenara bırakıp din eğitimini, İslam içi grupların anlayışlarının karşılaştırmasına dönüştürmek, çoğulculuğu değil, farklılıkların din haline getirilmesine veya farklılaşmak adına suni farklılıklar üretmeye götürecektir. Diğer taraftan her mezhebin veya meşrebin kendini kutsallaştırmasına ya da İslam'la aynileştirmesine yol açacağından, sorunlara eleştirel yaklaşma imkanını da ortadan kaldıracaktır. Bunun için Cumhuriyet dönemi eğitim tecrübemizde “mezhepler üstü bir yaklaşım” benimsenmiştir. Böyle bir çoğulculuğun hedefi, birlikte aynı sınıfta din dersi alanlara, İslam içi grupların her birisinin diğerinden bağımsız kendine ait yorumları bulunduğunu ve aslında bu yorumların nihai gerçeklik olan İslam'ın farklı farklı algılanışları olduğunu göstermektir.

Doktrin merkezli bir din eğitimini öngören “isteğe bağlı din dersi”, uygulamadaki zorunlu din dersinin ya tamamen kalkmasına veya İslam'ın öğretiminde verilmesi gereken içeriğin boşaltılmasına sebep olacaktır. İslam'ı öğrenmek toplumun bütün kesimlerinin ortak bir talebi olduğu göz önünde bulundurulursa, toplumun tamamını birleştiren İslamî ortak değerlere önemli ölçüde yer verilmesi tabiidir.

Laik eğitim sisteminde “mezhepler üstü ve dinler açılımlı” bir yaklaşımla verilen din öğretimi, “mezhep merkezli”, belli ölçüde de “mezhepler arası” bir eğitim modelinin alternatifidir. Şöyle ki Anayasa'nın 24 maddesi din eğitim ve öğretiminde iki ayrı seçenek sunmaktadır: “din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin zorunlu dersler arasında yer alması” ve “kişilerin/ailelerin isteğine bağlı din eğitimi ve öğretimi”. İlk seçenek doğrultusunda, 20 yılı aşkın süreden beri devlet okullarında 4. sınıfta başlayan din öğretimi yapılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaygın eğitim kurumları olan Kur'an Kursları dikkate alınmazsa, İlköğretim ve Ortaöğretim'de ailelerin isteğine bağlı din eğitimi ve öğretimi seçeneği henüz uygulamaya konulamamıştır. İmam-Hatip okullarında yapılan eğitim, isteğe bağlı bir din eğitimi olmayıp meslekî eğitim olarak sürdürülmektedir.

Türkiye’de laik örgün eğitimde “mezhepler üstü dinler açılımlı” bir din öğretimi, içeriği buna uygun olduğu sürece, laik ve sosyal bir hukuk devleti anlayışıyla çelişmemektedir. Öncelikle laiklik açısından, gerek ulusal gerekse uluslar arası hukukta, devlet okullarında din öğretimi yapılmasında her hangi bir engel bulunmamaktadır. Zaten Avrupa Birliği ülkelerinde devlet okullarında din öğretimi, “din kültürü”, “ahlak dersi”, “din eğitimi” ve benzeri adlar altında, çoğunlukla

doktrin merkezli verilmektedir. Yani laiklik din öğretiminin yapılmasına engel değildir. Hatta laikliği benimseyen Türkiye’de, kilise benzeri bir örgütlenme olmadığından, din öğretimi ihtiyacı devlet okullarında karşılanmak durumundadır. Belki ailelere bırakıldığı takdirde, sağlıklı ve doğru bilgiye ulaşmada fırsat eşitliği bozulacağından ve bazı dini-toplumsal yapıların bu yapılara katılmamış olan kimselere kendi görüşlerini empoze etme ve eğitimin ideolojik bir şekle bürünmesine sebep olacağından, devletin herkese yeterli ve asgari bir din kültürü ve ahlak bilgisi vermesi kaçınılmaz olacaktır.

Laik devlet, bu farklı din anlayışları, yani dini yoruma dayalı farklılıkları öğretmeyi üstlenecekse, dini çoğulculuğu veya bir dinin kendi içindeki yorum farklılıklarını korumak ve her birine eşit mesafede durmak zorundadır. Bu durumda laik eğitim sisteminde, “dinî anlayışların öğretimi” söz konusu olabilir, fakat “Sünnilik eğitimi”, “Şafilelik eğitimi”, “Eş’arilik eğitimi”, “Nakşilik eğitimi” veya “Alevilik-Bektaşilik eğitimi” şeklinde doktriner eğitimi söz konusu olamaz. Onun için burada “Sünnilik eğitimiyle” “Sünnilik hakkında bilgi vermeyi”, “Alevilik eğitimiyle” “Alevilik hakkında bilgi vermeyi” mutlaka birbirinden ayırmak durumundayız. Benim kanaatim laik bir eğitim sisteminde, din hakkında bilgilendirme çerçevesinde bir din öğretimi yapılabilir. Böyle bir din öğretiminin hedefi, iyi dindarların yetiştirilmesi değildir. Cumhuriyetin ilk yıllarında İlköğretim 3. sınıf ve 5. sınıf ders programlarında ve 1959 yılı ders programlarında dinle ilgili bilgilendirme bu doğrultuda yapılmıştır.

Ülkemizdeki okullarda verilen din öğretimi, bazılarının iddia ettiği gibi, ilahiyat çerçevesinde değil, büyük ölçüde din-bilimsel ve eğitim bilimsel araştırmalara dayalı olarak yapılmaktadır. Din öğretimi, herhangi bir mezhep/inanç küçümsenmeksizin ve dışlanmaksızın sosyal bilim formatında tarafsız ve eleştirel bir üslupla öğretime konu yapılır. İslam itikadı, tevhit boyutuyla müfredatta omurgayı oluşturur. Bu boyut mezhep ve tarikatları birleştiren ortak değer olduğu için çoğulculuğa zemin hazırlar. Bu sebeple çoğulculuğun din öğretimi programlarına yansımaları, yorum geleneklerini var kılan veya onların farklılıklarını bir zenginlik haline getiren “ortak İslamî değerler” yoluyla yapılmaktadır. Bu durum ilk aşamada İslam’ın kendi teolojisinin öğretilmesi, mezhep, grup ve dinî cemaatlerin eleştirisinde ortak bir zemin oluşturacak; insanları eleştiriye ve sorgulamaya yetkili ya da alışkın özgür bireyler olarak yetişmesini sağlayacaktır. Bu yaklaşımdaki temel amaç, iyi bir dindar yetiştirmek, iyi bir Sünni yetiştirmek, iyi bir Bektaşî yetiştirmek değil, aksine öğrencilerin insani ve dinî değerleri içselleştirmelerine ve kendilerini geliştirmelerine katkıda bulunmaktır.

Her hâlükarda İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak anlayışı, İslam içi gruplardan bağımsız bir şekilde, din öğretiminde yer almak durumundadır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretiminin sosyal bilim çerçevesinde mezhepler üstü çoğulcu bir yaklaşımla öğretimi devam ederken, isteğe bağlı din eğitimi taleplerinin nasıl karşılanacağı üzerinde iyice düşünülmelidir. Bunun için zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersine ilaveten, ailelerin isteğine bağlı doktrin merkezli (mezhebî/meşrebî) din eğitiminin hangi mekanlarda, hangi yaş grubuna, nerede ve nasıl verilebileceği konusunda yeni açılımlar ve formüllere ihtiyaç vardır. Çünkü şu anda uygulanan “mezhepler üstü dinler açılımlı öğretim” kaldırıldığında bunun alternatifi doktrin merkezli din eğitimidir. Halbuki doktrin merkezli bir din eğitimine geçilse dahi, her hangi bir mezhep, meşreb veya cemaate bağlı olmayanlar için bir “İslam Din Dersi” veya sadece “Ahlak Dersi” kaçınılmaz hale gelecektir. Bu sebeple mezhepler üstü zorunlu bir din öğretimine ilaveten doktrin merkezli ve isteğe bağlı bir din eğitiminin okul dışında yaygın eğitim kurumlarında yapılandırılması bu sorunların çözümü için en uygun yol olarak görünmektedir.

Avrupa Birliğine giriş sürecinde “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi ile ilgili yapılan tartışmalarda, kendi eğitim tecrübemizden ve müktesebatımızdan ziyade, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerindeki din eğitimi tecrübesi etkili olmaktadır. Bu ülkelerde mensuplarını vatandaşlarımızın oluşturduğu dini cemaatlara din eğitimi hakkı tanınması, bulundukları ülkelerin şartları içerisinde elde edilen bir haktır. Sorunlarımızın çözümünde bunlar bizim için bir model oluşturamaz. Hatta Avrupa ülkelerindeki Türk cemaat ve örgütlerine tanınan imkân ve şartlar, modern dönemde Türkiye’deki din eğitim ve öğretimi konusundaki sorunların alanlarının genişlemesi ve bu sorunun uluslar arası bir boyut kazanmasına sebep olmuştur. Örneğin Avrupa söz konusu olduğunda çoğulculuk öne çıkıyor ve bir arada ders görme yönünde talepler güçleniyor. Fakat bizde farklılıklarımız din farklılığı olmamasına ve ortak paydalarda birleşmemize rağmen, tam aksine ayrı ayrı sınıflarda mezhebî veya doktriner ders görme şeklindeki talepler güç kazanıyor. Avrupa’da, din eğitim ve öğretiminde birleştirici/ekümenik talepler artarken ve toplumun güvenliğine, birlik ve beraberliğine dinin katkısının yolları araştırılırken, Türkiye’de yorum zenginliklerini toplumsal barışı tehdit edecek farklılıklara dönüştürecek ayrıştırıcı ve dışlayıcı bir yaklaşım çözüm önerisi olarak sunuluyor.

Doktrin merkezli din eğitimi ve Türkiye’de imkanı sorununu analiz edebilmek için öncelikle Türkiye’deki dini-toplumsal yapıları kısaca tanımak gerekir. Toplumumuzda taşıyıcıları ve mensupları bu-

lunan dini yorumlar (mezhep ve tarikatlar), tek ve insicamlı bir yapı arz etmemektedir. Mezhepler, tarikat ve benzeri dini cemaat yapıları ve buna bağlı dini kimlikler birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Genel olarak toplumsal yapımız dini anlayışlar açısından bir ebru desenine veya gökkuşağına benzemektedir. Dolayısıyla siyasi ve itikadi mezhepler ile fikhî ve ameli mezheplerin Türkiye'deki dağılımı incelendiğinde, Türk etnisitesine ait olanlar, genel olarak fıkıhta Hanefî, itikatta Maturidî mezhebine bağlıdır. Azeri Türkler olarak diğer bir kısmı ise, fıkıhta Caferî, itikatta Onikiimamiyye Şiasî'ne mensuptur. Bunların dışındakiler ise, %65 oranında fıkıhta Şafî, itikatta Eşarî mezhebine, geriye kalanları ise fıkıhta Hanefî, itikatta Maturidî mezhebine mensuptur. Ayrıca Hatay, Adana ve civarında Arap asıllıların bir kısmı, Şia'nın alt gruplarından Nusayriyye mezhebine mensuptur. Çok az sayıda da olsa Arapça ve Kürtçe konuşan Yezidiler de bulunmaktadır. Kendilerine ait sistematik kelamî görüşleri, literatürü ve toplumsal tabanı olan bu yapılar, modern anlamda örgütlenmiş ve temsil edilen yapılar değildir. Ayrıca batıda olduğu gibi Katoliklik ve Protestanlık ya da diğerleri gibi birbirinden tamamen farklı kendine özgü teolojik yapılar veya din farklılığı olarak algılanmaları da imkansızdır.

Türkiye'de din anlayışları, sadece mezhepler olarak tezahür etmez, aynı şekilde tasavvufî oluşumlar olarak da görülmektedir. Türkiye'de Türkler ve Kürtler arasında en yaygın sufi oluşumlardan birisi Nakşibendîliktir. Alevilik-Bektaşiliğe gelince, %75 Türk asıllı, %20'si Zaza-Kürtçe konuşanlardan oluşur. Bu dini-toplumsal yapı da kendi içerisinde dini-tasavvufî eğilimden tamamen siyasî eğilime varıncaya kadar pek çok eğilimi barındırır. Aslında Alevilik-Bektaşilik, gelenekli ve görgü-erkana bağı olması itibarıyla Safevî süreğine bağlı Kızılbaş Aleviliği ve Bektaşilik olmak üzere iki ana damardan oluşur. Bazen bu ikisi, Köy Bektaşiliği veya Şehir Bektaşiliği olarak da tanımlanır. Ayrıca farklı etnik gruplara mensup Kadirî, Mevlevî, Rifaî ve diğer tarikatlar vardır. Bir kısmı kendisini Ehli Sünnet içerisinde ya da bütünüyle onun dışında görür. Bir kısmı da Ehli Sünnet'in belli bir kısmıyla ortak görüşleri paylaşır. Mezhep ve tarikatlarda, İslam'ın ibadetleri önemli bir yere sahiptir. Ancak tarikatlar teferruatta bir fıkıh mezhebine bağlıdır. Örneğin Bektaşiler, şerî ibadetleri yerine getirirken Hanefî mezhebine göre hareket ederler. Çünkü Bektaşilik, Hanefî-Maturidî kültür havzasından gelmektedir. Bununla birlikte günümüzde az da olsa Şii-Caferî mezhebine göre abdest alıp namaz kılan Alevi-Bektaşiler de vardır.

Farklı mezheplerin mensupları, çok az yerde ayrı köy ve kasabalarda yaşar. Genelde bu dinî oluşumlar, karışık olarak aynı yerleşim

merkezlerinde birlikte yaşarlar. Tarikat ve benzeri dini-toplumsal yapıların demografik dağılımı mezhebi yapılardan daha karmaşıktır. Türk toplumu İslam'ı benimsemekle beraber, herkesin bir mezhebi, bir din anlayışı vardır. Ancak herkes, bir tarikata mensup değildir. Tarikata mensup olmayan pek çok aile ve kişi vardır. Hatta aynı ailede, bazı fertler Nakşi iken bazıları Kadiri veya Mevlevi olabilmektedir. İşteğe bağlı eğitimde, tasavvufi kimlik esas alınrsa, ailenin bütün fertlerini aynı dersi almaya mecbur edecektir. Halbuki tasavvufi tercihler, ailede bütün fertler için ortak bir tercih değil, kişiseldir. Hiçbir baba veya anne, çocuğunu bir tarikata girmeye zorlamak veya çocuğuna bu eğitimi aldirmek zorunda değildir. Çünkü bunlar, yetişkinler için bireysel tercihtirler. Din eğitim-öğretimi tasavvufi kimliğe göre yapılsa dahi, bu aynı kimliğe sahip kimseleri tek bir sınıfta toplayıp eğitmeyi başaramayacaktır. Çünkü Alevilik-Bektaşilik dahil Türkiye'deki bütün tasavvufi oluşumların kendi içerisinde farklı yapılanmaları söz konusudur. Diğer taraftan toplumumuzdaki kültürel, etnik, mezhebî ve meşrebî kimlikler o kadar iç içedir ki, tek bir kişi birden fazla kimliği şahsında barındırabilmektedir. Bu sebeple bunlardan birisini tercih edilerek ona özel bir din eğitimi vermek mümkün görünmemektedir. Toplumumuzun bu yapısı bazılarının sandığı gibi, birbirinden kolayca ayrılacak mozaik bir yapı değildir. Bu desenden veya renk sarmalından birisini ayırmak ilgili yapının dağılmasına yol açabilir. Üstelik İslam'ın bunlardan bağımsız bir gerçekliği düşünüldüğünde, din eğitiminden değil, mezhebî eğitimden söz edilebilir. İslam'ı öğretmeden böyle bir eğitim ne kadar mümkündür ve ne kadar çözüm olabilir? Bu sorun ayrıca tartışılmalıdır. Kendi içindeki bu çeşitliliğin din eğitiminde hangi oranda ve nasıl temsil edileceği de sorunludur. İşte mezhebî eğitimin okullarda verilmesini zorlaştıran en önemli engel temsil sorunudur. Bu durumda mezhep veya tarikatlardan her birinin mensuplarına ayrı ayrı sınıflarda ders verebilmek güçleşecek ve mağduriyetler artacaktır. Bazı öğrenciler, istemediği halde bir başka mezhebin eğitiminin nesnesi haline gelecektir veya hiç eğitim alamayacaktır. Hatta belli sayıya ulaşmadıkça da, bu ailelerin öğrencilerine kendi inançları doğrultusunda eğitim verilemeyecektir. Böylece mezhep ve tarikat mensuplarına kendi inancını öğretme özgürlüğünün verilmesi, bir ayrıcalığa dönüşebilecektir.

Tekke ve Zaviyelerin ilgasının, yasal açıdan bir engel olup olmadığı tartışmalarına burada girmek istemiyoruz. Ancak mezhepler ve tarikatların eğitiminin yapılmasının önündeki en büyük engel, onların öğretilerinin yetişkinlere yönelik bir eğitimi gerektirmesidir. Özellikle tarikatlar, bütünüyle yetişkinlere yönelik olup kendi iradesiyle veya ailenin ve çevrenin etkisinde kalarak bağlanılan yapılardır. Tarikatlara

girerken her birinin kendine ait şartları ve kabul merasimleri bulunmaktadır. Tasavvufi bir oluşumun genel yapısında şeyh-mürîr ilişkisi, dede-talib ilişkisi ve ömür boyu devam eden bir süreç söz konusudur. Tasavvufi terbiye, yetişkinleri ilgilendiren bir eğitim-öğretimi öngördüğü için İlk ve Orta Öğretim kademesinde verilmesi mümkün değildir. Hatta böyle bir din eğitimi, eleştirel yaklaşımı ve bilimsel zihniyetin gelişmesini engeller. Diğer taraftan yetişkinlere yönelik bir eğitimin, çocuk yaştakilere sınıf ortamında verilmesi pek çok pedagojik ve psikolojik sorunları beraberinde getirecektir. Zaten bazı tarikatlarda yapılan zikir törenlerine ve ayinlere çocukların katılması yasaktır. Ayrıca tarikat ayinlerinin yürütülmesi, her zaman ve mekanda mümkün görünmemektedir. Bazılarında haftada bir kez, bazılarında zamanı belirlenmemiş olarak gerçekleştirilir. Her bir tarikatta, ayinlerin gerçekleştirilmesi ile ilgili görevliler arasında hiyerarşik düzen vardır. Her birisi bir görevi icra eder. Bu ayinler, kimisinde 20 dakika, kimisinde bir saat, kimisinde de 7-8 saat sürmektedir. Diğer yandan bu ayinlerin yapılışı sırasında her tarikatın kendine özgü giyim ve kuşamı bulunmaktadır. Yani çocukları tarikat erkânı üzere eğitmek, ayin ve erkanlarıyla onların okula taşınması demektir. Bu ayinlerin icra zamanlarına uygun olarak, ayinleri yönlendiren kişilerin giysileri ve ayin için ihtiyaç duyulan araç ve gereçleri kendine özgü bağlamlarından alınıp sınıf ortamına taşınması bu geleneklerin özgünlüğünü kaybetmesine sebep olacaktır.

Din eğitim-öğretimi, okulda bir öğretim faaliyeti olabilir, ancak bir sufi oluşumun veya mezhebin eğitimi olması pek çok sorunu beraberinde getirir. Kızılbaş Aleviliği, Bektaşilik, Kadirilik gibi sufi oluşumlar ve nazariyeleri, tabiatları gereği, laik sistemde, sadece İslam'la ilişkileri, nazari temelleri ve kültürel boyutlarıyla öğretimin konusu olabilir, fakat tecrübeye dayalı bir eğitimi yapılamaz. Başka bir ifadeyle okul ortamında, bir yaşantı olarak öğretilerilebilir değildir. Çünkü bu oluşumlar dini statü itibarıyla, şeyh-mürîr, dede-talib ilişkisi ile hiyerarşik bir yapılanmaya; uzun tecrübeleri gerektiren hal ve makamlar (dört kapı kırk makam veya diğer anlayışlar) üzerine kurulu tasavvufi bir nazariyeye dayanmaktadır. Örneğin Alevilik-Bektaşilikte, tarikat ayinlerine, çocuklar alınmaz.⁵²¹ Belli bir yaşa geldikten sonra belli tö-

521 Bu durum Bektaşî babası Şakir Keçeli tarafından da vurgulanmaktadır: "İkrar vermek (nasip almak) için, erinleşmek buluşa ermek) gerekir. İyi ile kötüyü, yararlı ile zararlıyı birbirinden ayırmak gücüne sahip olmayan kişinin, Alevi ve Bektaşî olması, başka bir söylemle kemer kuşanması olanaksızdır... İkrar vermeyen Alevi çocuğu, ikrar cemlerinde bulunamaz. Ondan yolun kurallarını öğrenmesi istenmez." Bkz.: Keçeli, Şakir, " Milli Eğitimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Müfredatında Ale-

renlerle ve uygulamalardan sonra girebilir. Dolayısıyla Alevilik-Bektaşılık veya diğer sufi oluşumların eğitim süreçleri, çocuklardan çok yetişkinlerle ilgili olduğundan, bu tür bir eğitimin örgün eğitimde verilmesi doğru değildir; çünkü böyle bir eğitim, bu oluşumların kendi rehberlerinin denetim ve yönlendirmesiyle, kendi dergâh, tekke ve zaviyelerinde yetişkinlerin eğitimine yönelik Cemaat içinde mümkündür. Tarihte olduğu gibi, planlı, programlı ve amaçlı bir şekilde yapılan okul içi eğitimden çok okul dışı yaygın eğitim türüne sokulabilir. Bu boyutuyla, pedagojik amaçlarla okulda öğretilmesi gereken bir kültür unsuru olmaktan çıkar ve ailelerin inisiyatifine bırakılan bir husus haline gelir. Kızılbaş Aleviliği, Bektaşılık, Nakşilik, Kadirilik ve benzeri sufi oluşumlar, sadece din anlayışları, tarihsel gelişimleri ve kültürel kaynakları açısından öğretime konu edilebilir.

Türkiye’de dini-toplumsal yapılanmanın çağdaş tezahürleri de söz konusudur. Bunlara “yeni dini hareketler veya cemaatler” adı verilir. Mezhep, tarikat ve cemaat kimlikleri iç içe geçmiş kimliklerdir. Şöyle ki; bir ilçede yaşayanların tamamı Haneî-Maturidî olmasına rağmen, onların içerisinde Nakşilik, Kadirilik, Mevlevilik, Rifailik ve Bektaşılık gibi tarikat kimliği taşıyanlar bulunabilir. Ayrıca aynı mezhep mensuplarının yaşadığı bir ilde, Nurcu, Işıkçı, Süleymancı gibi farklı dini cemaatle aidiyeti olanlar da bulunabilir. Örneğin Maturidî-Haneî-Nakşibendî-Nurcu; Maturidî-Haneî-Nurcu; Maturidî-Haneî-Rifaî; Haneî-Maturidî-Nakşî-Nurcu; Şafî-Eşarî-Nakşî-Nurcu; İmamî-Caferî; Haneî-Maturidî-Bektaşî; Maturidî-Haneî-Bektaşî-Nurcu; Alevi-Bektaşî gibi. Bütün bu yapıları birbirinden ayırıp her birini ayrı bir sınıfa koymak, asla mümkün değildir. Ayrılamadığı sürece, mezhep, tarikat veya cemaat merkezli, mezhep-tarikat ya da mezhep-tarikat-cemaat merkezli doktriner din eğitimi devlet okullarında herkese yönelik verilmesi asla gerçekleştirilemeyecektir. Gerçekleştirilmeye çalışılsa dahi, bu konudaki mağduriyetler daha da artacaktır. Bunun benzer bir örneği Almanya’da yaşanmaktadır. Şöyle ki Almanya’da ve diğer bazı ülkelerde ayrı bir sınıfta ders görebilmek için, o mezhebe veya dini anlayışa mensup olanların belli bir sayıya ulaşması gerekir. Bu sayı bazen on, bazen beş olabilir. 10 kişi bulunmadığı durumlarda, ders açılmaz. Bu duruma düşmemek için bütün sınıflardakileri tek bir sınıfta toplama yoluna gidilir. Yani 4. sınıftaki bir çocukla 1. sınıftaki bir çocuk aynı konuları aynı sınıfta görmek zorunda kalmaktadır. Aralarında yaş farkı bulunan çocukların bir arada ders almaları, pedagojik açıdan pek çok sorunu beraberinde getirecektir.

Mezhep ve tarikatlar, ilk ve orta öğretimin bütün kademelerinde verilebilecek içeriğe sahip değildir. Çünkü bu yorumların, İslam'dan bağımsız bir gerçeklikleri bulunmamaktadır. İslam öğretilmeden mezheplerin veya tarikatların öğretilmesi veya eğitiminin yapılması olanaksızdır. Ayrıca İslam'ın dışında verilecek mezhep ve mezrebe ait bilgiler çok az bir yekün tutmaktadır. İslam'ı ilgili dini-toplumsal yapılar üzerinden vermek, bu dinin bu yapılardan bağımsız bir gerçekliğinin anlaşılmasına engel teşkil edecektir. Bu durum dinin birleştirici değil ayrıştırıcı bir fonksiyon üslenmesiyle sonuçlanabilecektir.

Mezheplerin fikrî sistemleri olmakla beraber, tarikatlar gibi hiyerarşik ve kurumsal bir yapıya sahip değildir. Ayrıca eskiden medreselerde bazen birden fazla mezhep öğretilirken, bazı medreselerde sadece bir mezhebin öğretimi yapılmaktaydı. Yine de medreselerde, mezhep merkezli eğitime yer vardı. Ancak tarikatların belli eğitim kurumlarında öğretimi söz konusu değildi. Gönüllü olarak bir tarikata bağlanan yetişkinler, dinî-ahlakî terbiyeyi dergâhlarda alırlardı. Ayrıca tarikatlar, mezheplerden farklı bir örgütlenme biçimine sahipti. Bu örgütlenme biçiminde en üst noktada dede/şeyh/kutb/mürşid ünvanlı kişiler bulunurdu. Tarikata girişler, her birinin kendine özgü erkanlarına göre olurdu. Tarikata bağlılık anne-babadan miras alınmazdı, ancak belli aşamalardan geçtikten sonra kabul edilirdi.

Tarikatlar ve dergâhlar, tekke ve zaviyelerin ilgası kanunu ile kapatıldı ve tüzel kişilikleri yok sayıldı. Buna rağmen tarikatlar, tekke ve zaviyesiz olarak faaliyetlerine devam etti. Bir mezhep veya tarikatın eğitim hakkı elde etmesi, öncelikle onun tüzel kişiliğinin yasalar yoluyla tanınmasına bağlıdır. Almanya'da Türk işçileri arasındaki etkili olan Milli Gençlik, İslam Cemiyeti ve Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu, dinî-toplumsal yapılar olarak kabul edilmeleri sonucunda, din eğitimi hakkı elde etmişlerdir. Ancak Alman hükümeti başlangıçta Almanya Alevi Birlikleri Federasyonunu dinî bir cemaat olarak görmek istemedi. Tüzüğüne "Alevi cemaatini temsil ettiği" ifadesi konulduktan sonra ve ismini de Avrupa Alevi Cemaatleri Birliği olarak değiştirildikten sonra, Alevi cemaatini temsil eden bir dini cemaat örgütlenmesi olarak kabul edildi. Aslında her ikisi de, dinî cemaat olmaktan ziyade siyasi bir örgütlenmedir. Şu anda konuyla ilgili sorunların büyük bir kısmı, Almanya'da yaşananların yansımasıdır.

İslam hiç kimseye, başkasının inanç ve kanaatine önderlik yetkisi vermemiştir. İnanç konusunda kişisel irade ve sorumluluk esas olduğu için onun gerçekleşmesinde taklit ve zorlamaya yer yoktur. Şu anda bazı örgütler, temsil iddiasında bulunduğu dinî-toplumsal yapıların inançlarını, ayin ve erkanlarını değiştirecek ya da İslam'dan tama-

men ayırarak farklı bir inanç yapısına veya dine dönüştürebilecek bir yetki elde etmeye çalışmaktadır. İnsanların bireysel inançları ve pratikleri üzerinde baskı ve tahakküm oluşturmak, din ve vicdan özgürlüğüne müdahale anlamına gelir. Örneğin bazı dernek ve vakıf yöneticileri, dini konularda bütün Aleviler adına konuşmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan bu geleneğe bağlı bazı kimseler, şöyle itiraz etmektedir: “Bunlar bizi temsil etmemektedir. Biz Alevi-Bektaşiyiz, ama hem camimiz var, hem cemevimiz var. Biz hem namaz kılar, oruç tutarız hem de cem yaparız. Hiç kimsenin bize “namaz kılmayın” ve “oruç tutmayın” deme hakkı olmadığı gibi tersini deme hakkı da yoktur. İsteyen namazını kılar, isteyen kılmaz. Bu konu bireysel özgürlükle ilgilidir.” Diğer taraftan siyasal yönü ağır basan örgütlere bırakılacak bir din eğitimi, ilgili geleneğin bütün mensuplarını tatmin etmeyecektir. Bu durumda mağduriyetin artması ve daha büyük sorunlar yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Zaten okulların, her mezhep ve meşrep mensubuna ayrı bir derslik açacak kadar fiziki imkana ve insan kaynağına sahip olmadığı da bilinmektedir.

Yasal düzenleme yapılarak mezhep, tarikat ve cemaatlara kendi okullarında doktrin merkezli din eğitimi hakkı verilse dahi, devlet okullarındaki olumsuzluklar bu okullar içinde sorun olmaya devam edecektir. Çocuklarını özel cemaat okullarına gönderen aileler, kendi inançları doğrultusunda çocuklarını eğitime hakkını onların daha iyi bir eğitim almaları uğruna feda edecektir. Yani özel okulların iyi bir eğitim vermesi, ailelerin inanç ve felsefesine uygun kaliteli bir din eğitimi vermesi anlamına gelmez. Peki ailelerin kendi inançlarına göre çocuğuna din eğitimi vermesi hukukî bir hak ise, çözüm ne olmalıdır?

Bugün batıda pek çok ülkede, okul öncesinden başlayan bir din eğitimi vardır. Bizim okullarımızda ise, 4. sınıftan itibaren izin verilmektedir. Çocuğun kişiliğinin çok erken dönemlerde oluşmaya başladığı düşünülürse, bu öğretimin uygun mekanlarda ve eğitimin ilk aşamasından başlayarak verilmesi konusunun yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü birçok aile, çocuğuna okul dışında din eğitimi imkanları bulmaya yöneltmektedir. Çocuklar, din dersine din konusunda doğru ve yanlış pek çok bilgiyi farklı yollardan edinmiş olarak katılmaktadır. Laik eğitim sisteminde, mezhep ve meşrebine, cemaatine bakılmaksızın farklı anlayışların ideolojik baskılarını önlemek ve hoşgörü kültürünü geliştirmek için, birinci sınıftan itibaren herkesin katılacağı, özelde İslam genelde diğer dinler ve ahlak hakkında bilgilendirmek üzere bir dersin olması kaçınılmazdır. Ancak uygulamadaki din kültürü ve ahlak bilgisi programlarında, mezhepler üstütlüğü zorlayan mezhebî unsurlar yeniden değerlendirilebilir. İlgili konularda

mezhepler arası bir yaklaşım sergilenerek diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilir veya bu unsurlar çıkarılabilir. Ancak ailelerin inançları doğrultusunda bir din eğitimin önündeki engellerin kaldırılması gerekir. Böyle bir din eğitimi için, okul içinde veya okul dışında olmak üzere iki ayrı seçenek üzerinde durulabilir. Okul içerisinde Orta-öğretim kademesinde, sadece bir yıl için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, iki saate çıkarılabilir. Bu iki saatin birisi, ailelerin istediği bir eğitime ayrılabilir. Bunun için en uygun 11. ya da 12. sınıftır. İlk kademede İslâm'ı genel hatlarıyla öğrendikten sonra, ikinci kademede kendi mezhebine ya da meşrebine uygun bir öğretim alma imkanı verilebilir. Ancak bu durumda Alevi-Bektaşiler, Sünni-Şafililer, Sünni-Hanefiler veya dini cemaatlerden hangisi esas alınacağı konusunda karar vermek güçleşir. Din üzerinden kimlik tartışmaları başta olmak üzere daha ciddi sorunlarla karşı karşıya kalırız. Bu konuların, din kültürü öğretmenleri tarafından ya da bu öğretinin eğitimini almış kişiler tarafından, okul ortamında, eğitim ve din bilimsel yaklaşımla verilmesi, sorunun çözümünde yeterli olmayacaktır. Ayrıca aileler, mensubu oldukları inanç gruplarıyla ilgili böyle bir eğitim-öğretimin bu kadar geciktirilmesini kabul etmeyecektir.

Ailelerin mensubu oldukları din anlayışları (mezhep/tarikat ve cemaat) doğrultusunda okullarda din eğitiminin verilebilmesindeki engeller, okul dışında isteyenlerin bu eğitimi alabilmelerini imkânsız kılmamaktadır. Belli din anlayışının, varsa kendi kurumsal mekanlarında, kendi eğitimini vermesi formülü üzerinde düşünülmelidir. Bu sebeple İslam içi dini oluşumlara mensup aileler, inanç ve felsefelerini özel mekanlarında vermelerine imkan ve olanak tanınabilir. Anayasa değişikliğine gerek kalmadan, maddenin her iki kısmını birlikte değerlendirmek suretiyle, uygulamanın yeniden yapılandırılması mümkündür. Böyle yapıldığı takdirde, MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, İslam için yorumların taşıyıcılarına kendi mekanlarında vermek istedikleri din eğitiminin programını ilgili paydaşlarla birlikte hazırlayacak, onu okutacak öğretmenleri yetiştirecek ve kitaplarını yazdırabilecektir. Devlet, gerekli imkanları hazırlamak ve harcamaları karşılamak durumundadır. Şu anda dini-toplumsal yapıların kendilerine özgü değerleri aktarılacakları en uygun mekanlar, Halk Eğitim Merkezleri, Camiler, Kur'an Kursları ve Cemevleri görünmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yasa'da halk eğitim merkezlerine eğitim ve öğretim konusunda özel bir rol verilmiş olması sorunun çözümünü kolaylaştırabilir. Şafilik ve Caferilik, Camiler ve Kur'an Kurslarında gerekli şartları taşıyan kimseler tarafından verilebilir. Alevi-Bektaşiler, kendine özgü değerlerin aktarımında bu mekanların tamamından yararlanabilirler. Yasal bir düzenlemeyle

Cemeyleri de, böyle bir eğitim için uygun mekanlar haline getirilebilir. Günümüzde yaygın din eğitiminin adresleri olarak gösterilen Kur'an Kursları, ilgili kurumların işbirliğiyle imkanları, programları ve kadroları açısından yeniden düzenlenebilir. Ancak hangi mekanda verilirse verilsin, okul dışındaki din eğitiminin, pedagojik eğitim almış ilahiyat mezunlarınca verilmesi sağlanmalıdır.